

УДК 341.16
ББК Ф 02я73

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ВИКЛИКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ ПІСЛЯ 2014 РОКУ

Ю. В. Кобець

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57
тел. +380978420018; e-mail:yu.myslyuk@gmail.com*

Авторка аналізує модель політичної системи сучасної України після подій 2013-2014 рр., її еволюційні характеристики, чинники, котрі впливали на процес модернізації та трансформації. Зауважено на виклики, які досі стоять перед політичною системою в силу її якості та транзитивності. Запропоновано принципи, які повинні зробити ефективною політичну систему України через модернізацію та ефективне лідеро- та елітотворення, накопичення соціального капіталу та результативні економічні реформи.

Ключові слова: *політична система, політична модернізація, перехідний стан, політична влада.*

Українська політична система пройшла важливий етап становлення державності, розвитку економічних, політичних і культурних інститутів. Ані парадигма навздогінної модернізації, ані трансформаційна модель розвитку, коли політична система хаотично трансформується в різних напрямках, влаштувати суспільство вже не може. Сучасні події в Україні показують значну недієздатність держави, інститутів влади, політичних партій [4]. Сьогодні точаться дискусії фахівців щодо моделі оптимального розвитку політичної системи України.

Перехід від авторитарних і тоталітарних режимів правління до демократії може здійснюватися різними шляхами. У сучасному світі зміна авторитарних лідерів (особливо в країнах, які розвиваються) відбувається за так званим сценарієм «кольорових революцій». Географічно «кольорові революції» охоплювали країни постсоціалістичного табору, а також колишні держави-члени Радянського Союзу.

Досвід пострадянської трансформації (характерний зокрема України) показав, що, по-перше, багато в чому стихійний процес лібералізації викликав серйозну за масштабами і наслідками кризу в економіці, соціальну напруженість, падіння життєвого рівня значної частини населення. Пряме перенесення на ґрунт посттрадиційних суспільств західних ліберально-демократичних інститутів без врахування регіональної й національної специфіки призвело до спотворення трансформаційних

процесів. По-друге, політична еліта більшості пострадянських держав здійснювала великомасштабну лібералізацію, не маючи чітко збалансованої програми (насамперед, за ресурсами). По-третє, реформи в суспільствах, що трансформуються, не були підкріплені чітким уявленням про принципи державотворення: процес деінституціоналізації призвів до дискредитації й делегітимації (втрати підтримки в народі) старих державних інститутів, але не сприяв своєчасній легітимації й ефективності нових. Для політичних систем характерні були функціональна слабкість і структурна недовершеність їх інститутів

Особливості нинішнього етапу перехідного періоду полягають в тому, що Україна завершила початковий етап перехідного періоду – проголошення незалежності та набуття атрибутів держави і перейшла до етапу розвитку демократичних процесів, політичного і економічного облаштування. Слід зазначити, що на початковому етапі Україна прагнула створити соціально-політичні інституції за цивілізованим європейським зразком: наблизилася до професійного парламенту Верховна Рада України, введено інститут Президента, змінено статус уряду, затверджено концепцію судової влади [9, с. 203]. Проте відсутність системного підходу до формування політичних структур призвела до протистояння різних гілок влади і зрештою до кризи влади в цілому, яка проявилася в граничній неефективності всіх складних структур, неузгодженості і суперечливості їх дій, протистоянні місцевих рад і виконавчих органів, втрати авторитету в населення.

Кризові явища, з якими стикається Україна, значною мірою пояснюються браком професійно підготовлених до управлінської діяльності авторитетних політичних лідерів. Більшість з них направили зусилля на руйнування старих структур тоталітарної системи, часом не маючи навичок управління, конструктивної діяльності, а в умовах правового нігілізму, дехто вирішував і власні проблеми, що гальмувало загалом розвиток політичної системи.

Серйозне загострення соціально-економічної ситуації, тотальна корупція, планомірне згортання демократичних прав і свобод, неможливість розв'язати наявні проблеми законними методами та демократичними процедурами – чинники, які підштовхували людей до революційних виступів. Усе це й привело до формування в Україні революційної ситуації, класичними ознаками якої є:

- “криза” правлячої верхівки, її нездатність управляти по-старому,
- загострення бідують населення,
- значне зростання політичної активності мас.

Політична система України за період незалежності перебуває в нестабільному стані, науковці називають її транзитною, або перехідною від радянської до демократичної, що дає право говорити про системну політичну кризу в країні. Потребують осмислення процеси в політичній

системі, особливо враховуючи досвід подій 2013-2014 рр., коли українське суспільство вплинуло на зміни в політичній системі країни через пряме волевиявлення, що на сьогодні отримало назву Революція Гідності.

Метою дослідження є аналіз нового стану політичної системи України в структурі трансформації та взаємодії громадянського суспільства та влади, формування адекватної та ефективної системи політичних інститутів, політичного управління після подій 2013-2014 рр.

Проблема теорії політичної модернізації розкрита в працях таких зарубіжних вчених, як Г. Алмонда, Д. Пауелла, С. Ейзенштадта, Л. Пая, Дж. Лапаломбари, Д. А. Растоу, Т. Каротерза, Дж. Коулмена, П. Штомпки, Л. Даймонда; особливості політичної модернізації в постсоціалістичних країнах досліджували такі зарубіжні фахівці, як Л. Шин, С. Хантінгтон, С. Кроуфорд, А. Лейпхарт, Г. О'Доннел, М. Макфол, Б. Геддес, Ф. Шміттер, О. Террі, А. Пшеворський, Р. Дарендорф, А. Мельвиль, Ю. Стукал; вітчизняні – Н. Степанова, О. Романюк, А. Ручка, І. Коліушко, В. Степаненко, О. Сушко, В. Горбач, В. Горбатенко, Ф. Рудич, Ю. Шведа, М. Требін та інші, які зокрема звертають увагу і на проблеми української модернізації та трансформації.

Трансформація українського суспільства привела до зміни його базових соціальних інститутів (економічних, політичних, соціокультурних), соціальної структури, суспільної свідомості та моделей масової поведінки, що віддзеркалюють найважливіші зміни в соціальних відносинах, у тому числі між владою та суспільством [2, с. 42]. Аналіз ситуації переконливо доводить, що в Україні розгорнулася політична криза з революційною ситуацією. Політична криза виступає крайньою формою політичного конфлікту, що виявляється в глибокій дестабілізації політичної системи. Криза охоплює всі системи суспільства, тому дослідники вказують на системну політичну кризу.

Події 2013-2014 рр. Мали значний вплив на політичну систему України. Після падіння діючого режиму було відновлено дію Конституції України в редакції 2004 року та відбулося оновлення всіх вищих владних інститутів держави, оновлена посада Президента та склад парламенту отримали легітимність через позачергові вибори; сформовано новий склад Кабінету Міністрів, отже, розпочався процес реформування конституційних засад організації влади, що стосується всіх її гілок та рівнів.

Партійна система України, яка є важливим елементом політичної системи в цілому також зазнала суттєвих змін. Були усунуті від влади і фактично зійшли з політичної арени політичні партії, що до Майдану належали до пропрезидентської коаліції (Партія регіонів, Комуністична партія України). Відбулося істотне переформатування серед політичних сил, які представляють нову владу. Так, на старті кампанії з позачергових виборів до Верховної Ради 26 жовтня 2014 р. про європейська час-

тина політичного спектру була представлена «старими» партіями («Батьківщина», ВО «Свобода»), партіями, що були утворені внаслідок відокремлення від вже наявних або злиття з ними («Народний фронт», «Блок Петра Порошенка»), а також партіями, утвореними безпосередньо під час Майдану («Правий сектор»). Післявиборний період ознаменувався гострою боротьбою не лише між новими провладними силами та опозицією, а також і конкуренцією та конфліктами між тими політичними силами, що в період з листопада 2013-лютого 2014 року виступали «єдиним фронтом».

Різкі зміни в партійно-політичному спектрі викликали дезорієнтацію електоральних вподобань громадян, особливо тієї частини, які знайшли відповідників їх усталеним політичним симпатіям. Залишаються вільними деякі «політичні ніші», на які можуть претендувати нові партійні структури. Дані досліджень громадської думки [6] засвідчують, що ті політичні сили, які були з ентузіазмом сприйняті суспільством під час позачергових виборів, у подальшому почали втрачати електоральну підтримку.

Усе це свідчить, що партійна система України перебуває в процесі трансформації, і цей процес, очевидно, триватиме, як мінімум до наступних парламентських виборів (чергових). Разом з тим розвиток політичної системи України як демократичної потребує ефективної та репрезентативної партійної системи, яка є неможливою без дієвих, легітимних та інституціоналізованих політичних партій.

Перед державою і громадянським суспільством після подій 2013-2014 рр. постав виклик принципово нової модернізаційної моделі розвитку спрямованої на покращення і оздоровлення суспільного організму. Така модель повинна виходити з ідеї взаємодії організації та самоорганізації політичної системи: орієнтувати на найбільш цінні зразки розвитку, на випередження економічних конкурентів, випуск найсучаснішої продукції. До сьогодні модель трансформації України зорієнтована на випереджальний розвиток, а не оновлення технологій.

Після 2014 року Україні існують проблеми щодо системності українського державотворення в цілому, синхронності розбудови політичних інститутів держави та інститутів громадянського суспільства, гармонізації взаємодії різних гілок влади, удосконалення законотворчого процесу, підвищення ефективності функціонування органів місцевого самоврядування і т.д. [7, с. 26].

Які ж риси характерні для формування і функціонування гібридного режиму загалом і України, як його варіанту зокрема. Для даного ряду країн властива недорозвиненість нових інституціональних компонентів влади і переважання особистісних факторів в політичному управлінні, тобто живучість наслідків авторитарних режимів «партій-держави», подрібненість і багатолічність компонентів політичного поля. Нерідко спостерігається лише «процедурний мінімум» демократичної

системи. Це наклало відбиток на нове законодавство, формування демократичної правової держави. Головною проблемою стало те, що в перехідний період, при властивій йому необов'язковості дотримання впроваджених правил і норм, в створювані інститути правової держави часто вкладалось недемократичний, неправовий зміст. Імплементовані з Заходу принципи і процедури не завжди могли працювати ефективно. Нерідко успішно функціонують неформальні інститути (клани і кліки, клієнтізм, корупція). Важливі політичні рішення приймаються поза рамками формальних інститутів, з недодержанням закону. З часом установилась неміцна стабільність, налагодилось одночасне функціонування формальних і неформальних інститутів. Неформальні інститути проявили тенденцію у перетворенні із тимчасових в постійні. Деякі соціальні групи виявились не зацікавленими в укріпленні демократії і верховенства закону. Оскільки процес системної трансформації йшов зверху, без активної участі широких мас населення, без опори на них, демократичні механізми працювали в'яло. Виконавча влада традиційно була схильна до надмірної концентрації повноважень в своїх руках, контролю за іншими гілками влади, вмішування в їх справи. Давався взнаки недостатній рівень правових і громадянських знань, правової і політичної культури населення [3, с. 22].

В суспільстві культивуються стандарти подвійної моралі: з одного боку, влада проголошувала «високі» норми і цінності, а з другого – спрямовувала свої дії на досягнення власних вузькогрупових цілей. Як наслідок, відбулася корозія моральних цінностей. Владна еліта так і не спромоглася сформувати національну ідею, визначити стратегію суспільного розвитку та побудувати відповідну систему цінностей [1, с. 37]. В цілому прийнято вважати, що еліти виражають або власні інтереси, або інтереси національних і етнічних груп, що і формує їх політичну поведінку. Еліти приходять на зміну класам як сила, що рухає трансформаційні процеси.

Історичний досвід свідчить, що суспільство успішно використовує явище політичного лідерства за умови, коли вона приймає модернізаційну стратегію розвитку. Складність полягає в тому, що ця стратегія, як елемент політичної і загальнокультурної ментальності, має спочатку бути донесена (точніше – імпортована) у нормативно-ціннісне середовище впливових суспільних груп. За таких умов суттєво зростає їх чутливість до подальших перетворень, відбувається поширення стратегії модернізації на позаелітні та неелітні групи. Провідна роль тут належить національній еліті

Сьогоднішня система управління успадкувала радянський принцип особистої влади. Транзитивний період побудови ринкової економіки доповнив цей принцип чинниками комерціалізації та непотизму. У результаті українська система управління за оцінками міжнародних експертів є надзвичайно корумпованою. Як наслідок, в Україні сформу-

валася клептократична політична система, політичний клас котрої дедалі більше використовує примітивний популізм для підживлення підтримки з боку населення. Реформаторські новації не сприймаються ні чиновниками, ні політиками. Не дивно, що реформи політичної системи часто впроваджуються з ініціативи міжнародних фінансових інститутів, які надають державній бюрократії зовнішнє кредитування в обмін на реформи в соціальній та економічній сферах. Уроки кризи 2008-2009 рр. важливі тим, що суспільство наочно переконалося, що без кардинальних змін у системі політичного управління розвиток держави неможливий [8, с. 238]. Відтак загальна мета вдосконалення владно-управлінських відносин – це формування раціональної бюрократії.

Складність суспільних перетворень в Україні полягає в тому, що українське суспільство здійснює потрібну трансформацію: одночасно виконуються завдання ринкового реформування економіки, демократизації та створення національної держави. Розбудова національної суверенної держави в контексті створення демократичного суспільства значно ускладнює процеси суспільної консолідації, набуття національної єдності та політичної ідентичності. Нерозвиненість громадянського суспільства, обмеженість демократичного досвіду при досить високій політичній активності громадян спричиняє надмірну політизацію суспільних процесів та гіпертрофію ролі владної еліти [5, с. 103].

З одного боку в Україні завдяки високому рівню громадянської активності створено необхідні умови для термінового та успішного реформування, а з іншого – через воєнний конфлікт на Донбасі, непослідовність, брак досвіду та фаховості в команді молодих реформаторів очікувані суспільством реформи поки що не мають практичної реалізації. Констатуємо, що незважаючи на нестабільність показників, громадянське суспільство (а не держава в структурі політичної системи) залишається найсильнішим елементом демократичного переходу сучасної України та продовжує відігравати вирішальну роль в якості рушійної сили реформ, спрямованих на побудову функціональної демократії і верховенства закону.

Отож, до факторів, які впливають сьогодні на транзитивний стан політичної системи України слід найперше віднести характер політичної еліти, основним завданням якої в перехідний період і є здійснення перетворень. Здійснення економічної модернізації є також важливим фактором, що впливатиме на протікання модернізації політичної. Важливим фактором стало ставлення до євроінтеграції (декларування подібних прагнень чи реальні кроки в даному плані), геополітичне положення, зокрема наявність воєнного конфлікту на території.

Вагомим зовнішнім чинником, що безумовно сприятиме модернізації може стати вплив ЄС. Євроінтеграційний напрям, як один з ключових (а в деяких випадках і ключовий) був визначений в зовнішньополітичних доктринах практично всіх країн ЦСЄ, однак не всі досягли в

подібних прагненнях бажаних успіхів. Європеїзація вплинула, доповнила і, до певної міри, змінила всі виміри посткомуністичного переходу неоднорідно. По-перше, вона, з одного боку продовжила демократичну консолідацію в нестабільних демократіях регіону, з іншого ускладнила демократичний і парламентський процес у країнах-кандидатах шляхом нав'язування великої кількості законопроектів.

Подолати негативні тенденції в розвитку політичних інститутів влади, в послабленні зв'язків влади з населенням можливо лише шляхом здійснення низки рішучих і виважених кроків із зупинення стихійної трансформації політичної системи суспільства і здійснення цілеспрямованої модернізації всього політичного механізму країни.

Література

1. Кривошеїн В.В. Вплив «революції гідності» на політичну та правову культуру українського суспільства / В.В. Кривошеїн // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія : Політологія. – 2016. – №2. – С. 37-58.
2. Лященко О.О. Політична криза як чинник трансформації взаємовідносин громадянського суспільства і влади (на прикладі подій в Україні 2013-2014 рр.) / О.О. Лященко // Теорія та практика державного управління. – 2015. – № 51. – С. 42-149.
3. Модернізація України: визначення пріоритетів реформ. Проект до обговорення [Електронний ресурс] / Лабораторія законодавчих ініціатив. – К., 2009. Режим доступу: <http://parlament.org.ua/upload/docs/Modernization.pdf>
4. Москалюк О. Чи потрібна Україні федералізація? [Електронний ресурс] / О. Москалюк – Режим доступу: <http://blogi.korrespondent.net/blog/events/3350625/>. – Назва з екрану.
5. Новакова О. Авторитарна і демократична моделі політичної модернізації / О. Новакова // Політичний менеджмент. – 2006. – Спецвипуск. – С. 102-110.
6. Партійна система України до і після Майдану: зміни, тенденції розвитку, суспільні запити / Інформаційно-аналітичні матеріали до Міжнародного круглого столу “Партійна система України на сучасному етапі: виклики, проблеми, суспільні очікування” 16 вересня 2015р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.razumkov.org.ua/upload/1442416518_file.pdf
7. Трансформація політичних інститутів України: проблеми теорії і практики / Авт. колектив: М.І. Михальченко (керівник) та ін. – К.: ППІ-ЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2016. – 440 с.
8. Удосконалення державно-управлінських відносин в умовах трансформації українського суспільства: монографія / [Е. А. Афонін, Я. В. Бережний, О. Л. Валевський та ін.]; за заг. ред. В. А. Ребкала, В. А. Шахова. – К.: НАДУ, 2014. – 268 с.

9. Філософія політики: Підручник / Авт.-упоряд.: В.П. Андрущенко (кер.) та ін. – К.: Знання України, 2003. – 400 с.

Стаття надійшла до редакційної колегії 13.09.2017 р.

*Рекомендовано до друку д.істор.н., професором Марчуком В.В.,
д.політ.н., професором Наумкіною С.М. (Одеса)*

EVOLUTION OF THE POLITICAL SYSTEM OF MODERN UKRAINE: TRANSFORMATIONAL CHALLENGE AND THE PECULIARITIES OF REFORM AFTER 2014

Yu. V. Kobets

PreCarpathian National University named after Vasyl Stefanik,

Ivano-Frankivsk, st. Shevchenka, 57

tel. +380978420018; e-mail: yu.myslyuk@gmail.com

The author analyzes the model of the political system of modern Ukraine after the events of 2013-2014, its evolutionary characteristics, factors influenced the process of modernization and transformation. Accents on the calls which still face the political system because of its quality and transitivity. The author propose principles that should make effective the political system of Ukraine through modernization and effective leadership elite creation, accumulation of social capital and productive economic reforms.

Key words: *political system, political modernization, transitional state, political power.*